

Prinosi za proučavanje života i djela dra. Ive Pilara,
svezak prvi / urednici Srećko Lipovčan, Zlatko Matijević.
Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", 2001., 296 str.,
Biblioteka Godišnjak Pilar, knj.1.

Institut društvenih znanosti u Zagrebu na svoju desetu godišnjicu postojanja pokrenuo je prvu knjigu nove edicije - *Godišnjak Pilar*, čije ime s ponosom nosi i Institut. Ovaj prvi svezak *Prinosa o životu i djelu dr. Ive Pilara* pojavio se gotovo 70 godina nakon njegove tragične smrti.

Dr. Ivo Pilar (19.6.1874. Zagreb - 3.9.1933. Zagreb) bio je istaknuti znanstvenik i političar, a za njega se može reći da je jedna od najmarkantnijih osoba u novijoj hrvatskoj povijesti. Potječe iz ugledne intelektualne obitelji, sin je zagrebačkog sveučilišnog profesora, geologa i paleontologa europskog glasa, akademika Đure Pilara. Nakon pučke škole i Klasične gimnazije u Zagrebu, Ivo Pilar u Beču završava jednogodišnji tečaj na Visokoj školi za svjetsku trgovinu (*Hochschule für Welthandel*), a onda studira pravo, specijalizira nacionalnu ekonomiju (*Volkswirtschaft*) i sociologiju. Pravnu naobrazbu zaokružuje u Parizu (*Ecole de droit*). Nakon studija radi u industriji u Beču, bankarstvu u Sarajevu, potom u pravosuđu kao službenik Sudbenog stola u Sarajevu i kao odvjetnički perovođa. Od 1905. do smrti vodi vlastitu odvjetničku kancelariju u Tuzli, a od 1920. godine u Zagrebu. Kao i većina intelektualaca toga vremena, najprije se javlja stihovima, ali njegov interes zalazi i u pitanja umjetničkog stvaranja, o čemu je napisao rasprave "*Secesija*", "*Zagrebački literarni pokret*"..., ali i drugim publicističkim radovima, gdje se javlja kao vrsan analitičar i stilista. Bio je politički angažirani publicist, pisao je na hrvatskom i njemačkom jeziku, a ponekad radove potpisivao i pseudonima Dr. Juričić, L. von, Südland i Florian Lichtträger. Godine 1910. aktivno se uključuje i u politički život, od utemeljenja najutjecajnije političke organizacije bosanskohercegovačkih Hrvata, Hrvatske narodne zajednice, do 1918. godine. Bio je u kontaktima s vodećim političarima i javnim osobama u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i u Monarhiji. Dr. Ivo Pilar Bosnu i Hercegovinu je smatrao zemljama hrvatskoga državnog/povijesnog prava. Međutim, politički vrhovi Habsburške Monarhije nisu imali razumijevanja za njegova istraživanja, posebice tada iznimno aktualnog južnoslavenskog pitanja. Svoje političke poglede iznio je u opsežnoj knjizi *Die südslawische Frage und der Welt-*

krieg, tiskanoj 1918. u Beču, poznata pod hrvatskim naslovom *Južnoslavensko pitanje*. Ova knjiga je polemički odgovor engleskom publicisti, političaru i historičaru R. Seaton – Watsonu, na knjigu *The Southern-slav question and the Habsburg monarchy*, London, 1911. godine. Pilar je u svojoj knjizi sustavno analizirao genezu i metode ostvarivanja koncepta Velike Srbije i pozicije promicanja britanskih državnih interesa na Balkanu. S obzirom na njegove političke poglede i publicističke radove, dr. Ivo Pilar postao je *persona non grata* u prvoj južnoslavenskoj državi. Prvo je napustio Tuzlu, sklonio se u Zagreb, gdje je bio politički i sudski progonjen. Nakon Radićevog ubojstva, bio je blizak Hrvatskoj seljačkoj stranci, a svoje koncepcije hrvatske politike prilagodio je političkim realnostima. Umro je u Zagrebu 3. rujna 1933. godine pod nerazjašnjenim okolnostima. Sumnjalo se na samoubojstvo ili pak političko umorstvo.

Bibliografija radova dr. Ive Pilara je brojna, a osobita po broju različitih disciplina društvenih znanosti kojima se zanimao. Pisao je pjesme, prikaze, rasprave iz književnosti i potom komentare, osvрте, polemičke rasprave i oglede iz politike i politologije; rasprave iz političke geografije, geopolitike, povijesti, prava, sociologije, etnografije, etnologije, antropologije, psihologije i gospodarstva s posebnim naglaskom na bankarstvo.

Nakon 1990. godine objavljena su neka Pilarova djela, a pokretanjem ovog prvog sveska *Godišnjaka Pilar* počelo je sustavno istraživanje njegova kako znanstvenog tako i političkog djelovanja u posljednjim godinama postojanja Austro-Ugarske Monarhije i prvom desetljeću Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno kasnije Kraljevine Jugoslavije.

Nakon predgovora, urednici Srećko Lipovčan i Zlatko Matijević su tekstove u prvom svesku podijelili u pet dijelova. U prvom pristupnom dijelu **Ivan Rogić** piše o *Četiri lika Ive Pilara* (str. 11-23) i daje opis Pilara kao autora "opasne knjige" *Južnoslavensko pitanje i svjetski rat*, čija je skoro cijela naklada uništena, potom analizira drugi lik – Ivo Pilar kao pionir sociologije i geopolitike, u kojem je prezentirano njegovo upozorenje kako se hrvatska i srpska modernizacija razlikuju "po unutarnjoj strukturi" svojih orijentacija (carstvo – posebno kraljevstvo). U "trećem liku" autor osvjetljava Pilara kao teoretičara prve hrvatske modernizacije u dvije jasne ideje: modernizacija i europska Hrvatska. U posljednjem, "četvrtom liku", upoznajemo Pilara kao političara, preko njegova dva istaknuta cilja. Prvi je zahtjev za reintegraciju Bosne i Hercegovine u okviru hrvatskih zemalja, u čemu po ocjeni autora, Pilar nije imao "zavidnih političkih uspjeha", a drugi je zagovor napustiti "martirski model" oblikovanja uloge političkih vođa.

Drugi dio u prvom svesku ima naslov *Kritički uvidi u znanstvene i stručne interese* (str. 23-78), u kojima četiri autora u izvornim znanstvenim radovima cla-

boriraju različite interese dr. Ive Pilara. **Antun Pavešković** prikazuje i ocjenjuje prinose Ive Pilara književnoj publicistici, a visoko ocjenjuje Pilarovu studiju *Zagrebački literarni pokret (1903.)*, pisanu sa sociološkog stajališta i smatra je njegovim "najznačajnijim književnokritičkim radom". U središtu pozornosti **Mladena Klemencića i Nenada Pokosa** je Pilarova rasprava *Politički zemljopis hrvatskih zemalja (iz 1918.)*, na osnovi koje autori smatraju da Pilaru pripada "pionirsko mjesto" u razvitku hrvatske političke geografije, jer za spomenutu raspravu nije imao nikakva uzora i oslonca. U radu pod naslovom *Političke prilike "nagodbene" Hrvatske u očima Ive Pilara*, **Stjepan Matković** analizira Pilarove prijedloge temeljite reforme dualizma, kako da se sprovede unutarnja reorganizacija države u kojoj bi hrvatska država bila sastavljena od Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te Bosne i Hercegovine. Pilar je raspravljao i o hrvatskim političkim strankama, prema kojima je bio vrlo kritičan, koje je, uglavnom, smatrao nedovoljno sposobnima za identifikiranje i rješavanje ključnih problema modernoga društva. Matković se osvrnuo i na usporedbu gledišta o južnoslavenskom pitanju između Pilara i utjecajnog škotskog publiciste Roberta Seton – Watsona.

Ivo Pilar je bio ne samo političar, geopolitičar i sociolog već i odvjetnik, o čemu piše **Mira Kolar**. Iz njenog rada se vidi Pilarov interes za kretanja u gospodarstvu, njegova spoznaja o izvanrednoj povezanosti politike i gospodarstva, s posebnim osvrtom na slom *Prve hrvatske štedionice*, što je prva analiza takve vrste u Hrvatskoj.

U trećem dijelu nalaze se, također, izvorni znanstveni radovi, koji se odnose na Pilarove *Političke koncepcije i angažman* (str. 81-189). **Jure Krišto** analizira položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini i njihovo političko organiziranje u *Hrvatsku Narodnu Zajednicu*, potom Pilarov prinos njezinu radu, te razloge sukoba s nadbiskupom Stadlerom, koji je osnovao *Hrvatsku katoličku udrugu* i time politički rascijepio bosanskohercegovačke katolike, što je dodatno umanjilo njihovu učinkovitost. Autor sljedećeg znanstvenog rada **Zoran Grijak** sustavno analizira odnos između Ive Pilara i nadbiskupa Stadlera od vremena njihovog snažnog sukobljavanja do političkog približavanja, pa čak i Pilarovog sudjelovanja u sastavljanju brojnih promemorija koje je nadbiskup Stadler slao utjecajnim osobama u Monarhiji i izvan nje, a među njima je i promemorija čije je sastavljanje potaknuo Pilar, a potpisao Stadler i uputio papi Benediktu XV. radi zagovaranja neutralnosti Italije u europskom društvu, što se u potpunosti uklapalo u mirovna nastojanja pape Benedikta XV. za održavanje Austro-Ugarske Monarhije kao najveće europske katoličke države i oslonca Vatikanu u međunarodnim odnosima. Na istu problematiku nastavlja se rad **Zlatka Matijevića**, koji razmatra državno-pravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa Stadlera od vremena Promemorije papi Benediktu XV. do Iz-

jave klerikalne grupe bosanskohercegovačkih katolika (kolovoz – prosinac 1917. godine). U Matijevićevom članku je, također, dokazano da stvarni autor Izjave nije bio njezin jedini javni potpisnik Josip Stadler, nego i glasoviti hrvatski geopolitičar Ivo Pilar. Isti autor razmatra i političko djelovanje Ive Pilara u pokušajima rješavanja “južnoslavenskog pitanja” u Austro-Ugarskoj Monarhiji u njezinim posljednjim mjesecima (ožujak-listopad 1918.). Analiza se kreće od Pilarovog mišljenja da je “južnoslavensko pitanje” trebalo riješiti u “hrvatskom smislu”, tj. ujediniti sve hrvatske zemlje – Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, te Bosnu i Hercegovinu – u jedno samostalno upravno područje unutar postojećeg dualističkog sustava (“subdualizam”) do toga da je Pilar radikalizirao stajališta glede preustroja Monarhije, predlažući da država Habsburga postane – federacija. Treći dio *Godišnjaka Pilar* završava **Božidar Jančiković** tekstom koji obrađuje razdoblje u životu i javnom djelovanju Ive Pilara kada se on približava Hrvatskoj seljačkoj stranci. Autor je na osnovi neobjavljenih dokumenata, koji se čuvaju u ostavštini obitelji Jančiković, zaključio da je Pilar nastojao pripremiti HSS na preuzimanje vlasti “u budućoj hrvatskoj državi”, za koju vjeruje da će biti uspostavljena u neposrednoj budućnosti, ocjenjujući Ivu Pilara u tom razdoblju kao trijeznog “realpolitičara”.

U četvrtom dijelu - *Na putu prema monografiji i kritičkom izdanju Pilarovih djela* (str. 194-265.) autori tekstova ucrtavaju smjerokaz kao pripravu i poticaj na pokretanje znanstvenoga projekta kritičkog izdanja Pilarovih djela, te monografije o njegovom životu na osnovi neobjavljenih spisa u ostavštini koju čuva obitelj Jančiković. Tako se **Srećko Lipovčan**, jedan od urednika prvog sveska *Godišnjaka Pilar*, pridružuje onima koji se zalažu za kritičko izdanje Pilarovog opusa, te upozorava kako je za Pilarovo djelo *Južnoslavensko pitanje* nužno obaviti niz važnih predradnji, kao što su filološke pretrage, potom poštivanje strogo znanstvenih teorija i vođenje računa o nizu otvorenih pitanja i problema. Članak Srećka Lipovčana može poslužiti kao metodološki uzorak historičarima kako se ozbiljno treba pristupiti kod kritičkih izdanja raznih djela iz ranijih vremena, a koja danas dobivaju na aktualnosti. Osim znanstvenih radova Ive Pilara, istraživače je zanimao kako njegov život tako i njegova smrt, koja se desila pod nerazjašnjenim okolnostima. **Željko Holjevac**, na temelju referentnih novinskih članaka, ukratko problematizira nerasvijetljene okolnosti tragične smrti dr. Ive Pilara u Zagrebu. Autor ne dolazi do odgovora, ali pretpostavlja da je “izmučena hrvatska duša” mogla, stjecajem okolnosti, naći motiva za suicid, ali smatra da je i tadašnji jugoslavenski monarhistički režim imao dovoljno razloga za nasilno uklanjanje jedne, po njegove nositelje, nepoćudne i opasne osobe. Prema dostupnim podacima autor konstatira da je Ivo Pilar bio žrtva režima, neovisno o tome je li počinio samoubojstvo ili je bio umoren. Četvrti dio *Godišnjaka Pilar* završava tekstom **Božidara Jančikovića** o Ivi Pilaru u svjetlu

nepoznatih dokumenata. Članak je nastao na osnovi Pilarove ostavštine pronađene u stanu Mire Pilar-Sokolić, najmlađe Pilarove kćerke, nakon njene smrti 1991. godine. U ostavštini je nađena njegova korespondencija političkog sadržaja i razni dokumenti: spomenice, ekspozeci i promemorije, uglavnom u rukopisima, potom izvorni rukopisi njegovih djela i slično, koji će dodatno osvijetliti već poznati Pilarov publicistički i politički rad. Od brojnih dokumenata u ostavštini, autor Jančiković upotrijebio je samo neke s naglaskom na dvije tematske cjeline: Pilarov stav i aktivno djelovanje povodom *Ekspozee glade pitanja izlaska Hrvata iz Kraljevine SHS* i njegov specifičan odnos prema mislima i djelu Ante Starčevića.

Peti dio - *Prilozi* (str.269-287) sadrži životopis Ive Pilara, njegovu bibliografiju razvrstanu u ukupno osam skupina (po znanstvenim disciplinama, kronološki) s naznakom i o kakvom je tipu riječ (osvrt, rasprava, ogled itd); potom literaturu o njemu, koju urednici namjeravaju dopuniti iz domaće i inozemne (osobito austrijske, mađarske i njemačke) periodike. Tu je, svakako, i kazalo imena.

Prvi svezak Godišnjaka Pilar, 2001., je izuzetno uspješno urađen prvi broj sa kvalitetnim izvornim znanstvenim radovima. Osim zanimljivim radovima, može se pohvaliti i grafičkim i tehničkim izgledom časopisa. Svakako, mora se čestitati i Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar" u Zagrebu za uspješno izdati *Godišnjak*, te poželjeti suradnicima mnogo uspjeha na ostvarivanju ovog značajnog i ozbiljnog projekta, kojim će se osvijetliti burni periodi ne samo hrvatske nego i bosanskohercegovačke povijesti. ■

Vera Katz